

Rozhovor s výstupovým poradcem Stevenem Hassanem

LIDÉ JSOU VELMI OVLIVNITELNÍ

Claire Klingenberg a Zdeněk Vojtíšek

Steven Hassan (*1954) se po své zkušenosti s Církví sjednocení (s tzv. munisty) a po zkušenosti s tzv. deprogramováním stal profesionálním poradcem, který radí, jak by lidé měli vystoupit ze sekt, jak by takovému výstupu mohli pomoci jejich příbuzní a známí a jak je možné se ze zkušenosti se sektou zotavit. Jeho ostře kritický postoj k novým náboženským hnutím se odráží i v tom, že tento neutrální výraz odmítá a důsledně hovoří o „sektách“. V ideovém zápase o pojetí nových náboženských hnutí, který doposud probíhá v některých částech světa, je proto obvykle zařazován k tzv. antikultovnímu hnutí.

Na českou společnost měl Steven Hassan mimořádný, byť nepřímý vliv. Jeho kniha *Combating Mind Control* (1990) vyšla v češtině pod názvem *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů* (Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994) a po celá 90. léta silně ovlivňovala českou debatu o nové religiozitě. Rozhovor s Claire Klingenberg se konal 8. července 2017. Steven Hassan se jako zakladatel Centra pro svobodu mysli (Freedom of Mind Resource Center) v této době vystoupil na pražském kongresu Mezinárodní akademie práva a duševního zdraví. Úvodní slova napsal a rozhovor upravil Zdeněk Vojtíšek.

Celý váš život poznamenala zkušenost s munisty. Proč se lidé jako vy přidávají k sektám? Změnily se v posledních letech důvody k takovým konverzím?

Nemyslím. Myslím, že lidé jsou získáváni stejně klamně, jako byli před čtyřiceti lety. Myslím, že lidé jsou velmi ovlivnitelní. Myslím, že hledají způsob, jak se zlepšit a jak udělat svět lepším. Jak mít nějakou moc a kontrolu nad selhávajícími institucemi. Co je rozdílné, je internet a ožehavé problémy, jakými jsou například klimatické změny.

Otázku, proč se lidé přidávají k sektám, otáčím, protože taková otázka představuje tzv. základní atribuční chybu. Chybou je přehnaný důraz na osobnostní proměnné a podcenění vlivu společenských proměnných. Lidé jsou totiž adaptivní, učící se organismy s pěti smysly, které se neustále přizpůsobují svému prostředí. A i když si rádi myslíme, že naše rozhodnutí děláme vědomě

a máme nad sebou kontrolu, ze všech stran k nám proudí obrovská množství dat, jichž si vědomi nejsme, ale která nás ovlivňují. Ve své práci ukazují klientům obvykle videa ze tří experimentů: Ashovu studii konformity, Milgramovu studii poslušnosti a Zimbardův vězeňský experiment. Občas jim také promítám video z pořadu *Candid Camera* (pořad s kanadskými žerty – pozn. aut.): lidé vstupují do výtahu, v němž už stojí tři osoby čelem ke stěně. Nově příchozí jsou zmateni, ale také si bez důvodu stoupnou čelem ke zdi. To krásně ukazuje, jak nemáme rádi zmatek. Když dojde k narušení sociálního scénáře, lidé podvědomě a z pudu sebezáchovy jednají podle úvahy: „Asi je k tomu nějaký důvod. Víc hlav víc ví. Budu v bezpečí, pokud budu dělat to, co ostatní.“ Když tomuto základu rozumíte, můžete se pustit do rozebírání čínského komunistického brainwashingu, sekt a ovládnání mysli.

Pak tedy odpovědnost za vstup do sekt y nenese jenom ten, kdo vstupuje.

Ano. Nerad v tomto smyslu používám slovo „vstoupit“ (angl. „join“ – pozn. aut.), protože implikuje volní rozhodnutí.

Takže se vůbec nejedná o rozhodnutí podle vlastní vůle?

Ale ano, nějaká vůle tam je.

V jakém podílu? Nebo záleží na sektě?

Záleží na situaci, záleží na sektě... Záleží na tom, do jaké míry si možnost ovlivně-

ní uvědomujete. Právnická a profesorská W. Schefflin* vytvořil model sociálního vlivu, který by měl být zapracován do zákona. Model musí být dostatečně komplexní, aby pokryl co nejvíce typů situací a aby posoudil ovlivňujícího i ovlivněného. U ovlivněného jde o jeho slabosti, osobnost, minulost nebo například to, zda v ní existuje násilí. Také jeho nezdavé vztahy nebo hypnabilitu. A pak u predátora jeho osobnostní rysy. Zda je narcisistní, sociopatický, jaké má motivy, jaké jsou následky jeho činů nebo jaké jsou techniky, které používá na šíření svého vlivu.

Pokud je někdo vysoce hypnabilní a ovlivnitelný, bude mít méně obranných mechanismů, pokud není naočkován

tak, aby si uvědomil, čemu se má vyhnout. A kupodivu není třeba mnoho očkování. Třeba stačí, aby si uvědomil: „Když vám zavolá neznámý člověk, nezáleží na tom, jak dojemný je jeho příběh. Nikdy mu nedávejte číslo své kreditky. Nikdy, nikdy, nikdy, nikdy.“

Steven Hassan v Praze.

Takže lidé jsou ovlivnitelní autoritami z obou stran. Jak ze strany predátorů, tak z té strany, která je varuje před nebezpečím.

Ano, to dává smysl. Pokud lidé mají pocit, že autorita je legitimní, budou ji následovat. Osoby v sektách si myslí, že následují legitimní autoritu, přestože tomu tak není. Když ale naučíte osoby můj model kontinua vlivu,** naučíte je rozlišovat mezi tím, co je zdravé a co nezdravé. Když se dostanou do situace zmatku, mají pak scénář; a nedělají to, co začnou dělat všichni v okolí. Lidé se vnitřně zastaví a řeknou si: „Jo, tuhle přednášku si pamatuji. A ta videa taky. A toto je přesně to, co bylo v těch videích. Musím se zepstat na tyto otázky. Musím odsud odejít.“

* V článku *Supporting Human Rights by Testifying Against Human Wrongs* Alan W. Schefflin navrhl, aby termín „undue influence“ (využívání pozice moci nad podřízenou osobou) byl používán legislativně i v případech týkajících se sekt.

** Model je k dispozici na adrese Centra pro svobodu mysli (<https://freedomofmind.com>).

Jak to bylo u vás? Byl jste ve vedoucí pozici u munistů rok a půl.

Neměl jsem žádnou zkušenost se sektami. Můj otec měl obchod s náradím a vždycky říkal, že lháře poznáte podle očí. Ale krátce poté, co mi přítelkyně dala košem, jsem byl zranitelný. Potkal jsem se se ženami, které se mnou flirtovaly. Pamatuji si, že jsem se jich i ptal, zda jsou členkami nějaké náboženské skupiny. Podívaly se mi zpříma do očí a řekly, že nejsou, že jsou jen studentky.

Základní atribuční chyba svaluje zcela vinu na osobu: byla slabá, hloupá, neměla tam chodit, neměla do toho vstupovat. Ale to, co se stalo mně a co se děje i v jiných sektách, vidím spíš jako podvodný nábor. Je tam nedostatek informovaného souhlasu. Forenzní psychologové, s nimiž spolupracuji, mě naučili, že informovaný souhlas není událost, ale proces. Pokud je dělán eticky, je to průběžný proces.

Myslíte, že i dnes, s množstvím informací, které máme k dispozici, může chybět informovaný souhlas?

Spousta lidí neví naprosto nic o sektářském ovládnání mysli.

Není to jejich odpovědnost, když dnes mají snadný přístup k informacím?

Před dvaceti lety, když internet začínal, jste mohla najít zásadní informace. Stačilo vážně jen googlovat. Dnes už jsou ale firmy, které umějí pohřbit kritické informace, zkusit je, prezentovat falešná data a vytvořit mnoho zmatku, který končí tím, že lidé nevědí, komu věřit a co je skutečné. Například komerční sekty, které používají pyramidový systém multi-level marketingu. Mám zkušenost s firmou, která zařídila, že je těžko možné vyhledat na internetu kritické informace o ní. Deset stran výsledků hledání uvádí, jak je ta firma úžasná, a teprve na jedné stránce se dostanete ke kritickým informacím. Velké sekty mají mnoho peněz, moci i pracovních sil. Takže si například přivlastnily skoro celou Wikipedii. Pokud se lidé nenaučili kritickému myšlení, je irrelevantní, jak velké je množství informací, které mají k dispozici. Dokonce naopak: jsou tím množstvím lépe manipulovatelní. Můj kolega, psycholog Michael Commons by argumentoval, že více jsou schopni odolat manipulaci lidí, kteří mají lepší abstraktní myšlení. Lépe získávají nadhled nad celou situací.

Ale často je osoba, která propadne sektě, velmi inteligentní.

Ano, i extrémně inteligentní. Dokonce bych tvrdil, že čím víc myslí máte, tím můžete být více manipulována. Dokud nezačnete chápat, jakou hru hrajete, jaká má pravidla a jaké jsou scénáře. Můj přítel Jon Atack napsal knihu, která revolučně odhaluje scientologii (*A Piece of Blue Sky*, 1990 – pozn. aut.). Má intelekt na úrovni génia. Je to básník, spisovatel, bubeník, umělec, překládá Lao-c', umí za týden přečíst tři knihy a pamatovat si je, nejen fotograficky, ale kontextuálně, do hloubky. Proto byl schopen napsat rozhodující knihu o scientologii. Nejen, že přečetl vše, co kdy Hubbard napsal, ale i vše přístupné, co bylo napsáno o něm, a vše propojit. Sám byl členem jedenáct let, dostal se na úroveň OT-5.

To je další chyba, když se říká, že do sekt vstupují jen hloupí. Když jste ale velmi zvědavá, lačná po nových informacích a pokud vám lidé říkají ty správné věci ve správnou chvíli, budete ovlivnitelná. Vaše představitost a inteligence může být přivlastněna. Proto i inteligentní lidé jsou i lépe hypnabilní.

Zmínil jste se o klientech. Jistě je také ovlivňujete.

Snažím se vytvořit etický ovlivňovací proces, abych klientům, kteří jsou v ně-

Claire Klingenberg a Steven Hassan.

kteří sektě, dal moc rozhodovat se sami za sebe. Aby měli své vlastní pocity, aby se rozpomněli na zážitky, které potlačili. Ale samozřejmě jim neříkám: „Já tu jsem od toho, abych vám tu sektu vymluvil nebo abych vám řekl, že je špatná.“ Kdybych to zkusil takto napřímo, ihned se tomu začnou bránit a vyvstane jejich sektářská identita.

Ta je součástí fenoménu, který je nazýván dvojí identita. Psal o něm psychiatri Robert Jay Lifton v knize *Nacističtí lékaři* (1988). Těmi lékaři byli milující otcové a manželé a doma dobří lidé. Pak ale šli do táborů, kde se chovali brutálně. Lifton psal o tom, jak zvládali žít s těmito dvěma identitami, a rozebíral, jak je oddělovali. To byl i můj zážitek. Jako muništa jsem myslel, že zabírám svou starou identitu, protože byla zlá. Ale ona nebyla zabíjena, byla jen zatlačována. A když jsem pak měl nehodu a byl deprogramován, najednou všechny tyto vzpomínky a uvědomění vypluly na povrch, zdánlivě odnikud. Ve skutečnosti se jednalo o skutečné já, které bylo vězněno.

Pracujete také s lidmi, kteří se do sekt narodili? A jak u nich funguje princip duální identity, když ta prvotní nemohla být mimo sektu vytvořena?

Dobrá otázka. V prvním vydání své knihy *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů* (1990) jsem se osobám, které se do sekt narodily, nevěnoval. Později jsem to napravil. Lidí, kteří se narodili do sekty, je důležité se zeptat, zda byli vždy konformní, anebo zda se rozpomenou na moment, kdy nebyli a kdy byli potrestáni. Například svědkové Jehovovi jsou příznivci tělesných trestů. Ptám se jich, zda si pamatují na to, kdy dostali poprvé na zadek, za co to bylo a jak. Někteří vám řeknou, že se jim tam nikdy nelíbilo, že vždycky chtěli odejít, ale nemohli. Ty můžete ubezpečit, že mají autentickou identitu, jenom nebyla vystavena prostředí, které by podporovalo její růst.

Základ práce s lidmi, kteří se narodili do sekty, je podpora vzniku představy, jak by vypadalo jejich dětství, kdyby neproběhlo v rámci té skupiny. Ptám se těchto lidí pod vlivem hypnózy, jak by chtěli, aby se rodiče v dané situaci zachovali, pokud by to byli rodiče přesně podle jejich představ. A pak jen koukáte, co vám řeknou. Jsou to neuvěřitelně

⇨ Dokončení rozhovoru na další straně dole.

⇒ *Dokončení rozhovoru z předchozích stran.*

hluboké poznatky, jako kdyby studovali deset let lidskou psychologii: „Chtěl bych, aby mě objali, uklidnili, řekli, že všechno bude v pořádku. Aby mě vzali na procházku...“ Vlastně je učím, aby se „přerodili“ skrze svou autentickou identitu. Když se pak rozpomínají na traumatické zážitky, nevnímají je již jako trauma, ale vnímají ten pozitivní scénář, který si vytvořili. Víme, co je to neurogeneze a neuroplasticita, a víme, že pokud to opakujeme, můžete vytvořit funkční vzorce místo traumatu. Můžeme vytvořit vzorec milujícího, něžného, bezpečného rodičovství, což může napomoci napravit různé poruchy osobnosti, o nichž se dříve myslelo, že jsou nenapravitelné.

Vy sám jste byl deprogramován. Jaký je rozdíl mezi deprogramováním a vaší metodou?

Mě deprogramovali rok. Mohu vám z toho přístupu říct jen to, o čem si myslím, že zafungovalo. Dostat člověka pryč z té skupiny, dát mu najíst a nechat ho vyspat dle potřeby, bez neustálého posilování sektářského dogmatu. Dát mu možnost potkat se s dalšími bývalými členy, kterým – v rozporu s tím, jak byli vykreslováni sektou – nešla pěna od úst a nebyli to démoni. Nechat ho zažít pozitivní zkušenost s těmito bývalými členy tak, aby si mohl říct: „Tohle je fajn člověk, respektuje mě a vypráví mi svůj příběh.“ A vysvětlit mu, co je to brainwashing (vymývání mozku) a ovládnání mysli. Člověk má totiž obvykle o vymývání mozku mylnou představu, jako by bylo spojeno s mučením, mlácením a ostrým světlem.

Chybné na deprogramování rozhodně bylo to, že mluvili na člověka místo s člověkem. Většina informací byla kritická a jelikož člověk nemohl odejít, vytvořilo to spoustu strachu, traumat, stresu. Moje

zkušenost s tímto přístupem je, že je těžce traumatizující a vyváří celou škálu dalších psychologických problémů. Není na něm nic jemného ani promyšleného, není respektující ani chápavý k zážitkům deprogramované osoby. Když mě deprogramovali, měli štěstí, že jsem byl po nehodě: měl jsem sádku od palce u nohy až po rozkrok. Vzali mi i berle. Kdybych nebyl v tomto stavu, pochybuji, že by se jim deprogramování povedlo. Utekl bych. Zase se vracíme k tomu, že vše záleží na situaci. Kdybych neměl nehodu, nebyl bych dva týdny v nemocnici. To, že jsem byl mimo skupinu munistů, vedlo k tomu, že jsem zavolał své sestře a řekl jí, kde jsem.

Děkuji za rozhovor.

Claire Klingenberg (*1992) je studentkou religionistiky na Husitské teologické fakultě a prezidentkou Evropské rady skeptických organizací.